

Interjú

A JÁRAT INDULÁSRA KÉSZ!

Képzeletbeli utazás – Sipos Júlia beszélgetése Enyedi György társadalomföldrajz-kutatóval, aki 2008 nyarán megkapta a Nemzetközi Földrajzi Unió legmagasabb szakmai kitüntetését, a Lauréat d'Honneur-t

Az MTA díjlaudációjában azt emelték ki, hogy Ön hidat épített a magyar és nemzetközi geográfia között, személyes tudományos kapcsolatokat teremtett, és adott tovább. Mi a gyökere ennek a szerepvállalásnak?

Ez nagyon régen indult és – mint a legtöbb siker kezdete – véletlenül is múltott. 1959-ben lehetőségem nyílt részt venni Lengyelországban egy konferencián, amit a Nemzetközi Földrajzi Unió területfejlesztési kutatásokkal foglalkozó bizottsága szervezett. Ez volt az első külföldi utam, és akkor kéthónapos ösztöndíjjal Lengyelországban maradtam, aminek két hozadéka volt. Egyrészt ez volt a belépőm a Földrajzi Unió kutatásaiba, és miután nyelveket ismertem és lépést tartottam a nemzetközi tudományos irányzatokkal, ezért máskor is meghívást kaptam. A másik előny az volt, hogy miután megtanultam lengyelül, a lengyel geográfus kollégák nagyon sokat segítettek ezután is a pályámon.

A geográfusnál azonban természetes, hogy „házaja a nagyvilág”, hiszen összehasonlító

vizsgálatokat végzünk a terepen, nemcsak könyvtárban, térképeket böngészve dolgozunk. Ennek a lehetőségét azonban, bár nem volt könnyű megteremteni, mégsem volt lehetetlen.

Azután később, a 60-as években már könnyebb volt utazni?

Igen, és ebben nagy előnyt jelentett, hogy akadémiai kutatóintézetben, a Földrajztudományi Intézetben dolgoztam, 1960-tól 1983-ig. 1983-ban pedig az MTA Regionális Kutató Központjában, onnan mentem nyugdíjba; ezekben az intézetekben a nemzetközi kapcsolattartás, a kiutazási lehetőségek sokkal jobbak voltak, mint például az egyetemeken.

Jó, de hogyan taposta ki az utat a kollégáinak, hiszen a laudációban épp azt hangsúlyozzák, hogy a fiatalok számára is megteremtette a kapcsolatok kontinuitását?

Még az 1960-as évek vége felé engem a falu–város, agrártérség–ipari térség egyenlőtlenségek foglalkoztattak. Megfogalmaztam a di-

namikus falusi térség koncepcióját. Ez azt jelentette, hogy a falusi térség nemcsak befogadója, olykor elszenvedője a városi hatásoknak, a város élelmiszer- és olcsó munkaerőszállítója – mert ez volt az általános fölfogás –, hanem saját dinamizmusa van: turizmus, környezetóvás, lakóhely azoknak, akik városokban dolgoznak... Ez ma közhely, negyven éve azonban egyáltalán nem az volt. Ezt a koncepciót a Nemzetközi Földrajzi Unióban tetszéssel fogadták, és akkor már ismertek is, hiszen például 1962-ben a Sorbonne-ra is meghívtak tanítani. Ezért 1972-ben a Nemzetközi Földrajzi Unió megbízott egy világméretű kutatás vezetésével, amely a *Falusi fejlesztés* címet viselte – ez az, amit ma mi vidékfejlesztésnek hívunk –, és

anyagi eszközöket is rendelkezésre bocsátottak. Ez a világméretű kutatás sok embert mozgósított, a fejlődő országokból is, Indiából, Afrikából és természetesen kelet-európai résztvevők is megjelentek. A kutatás alapvetési célja a falu–város kiegyenlítődesi modellek kidolgozása, a világ falusi típusainak meghatározása volt; megfelelő feltételek mellett alkalmazott fejlesztési programokat is szolgálhatott. Ennek a kutatásnak az első konferenciáját Szegeden szerveztem meg, a résztvevők nagy része nemcsak hogy Szegeden, de Közép-Európában is először járt!

Ezt a munkát tizenkét éven át folytattam, ez rengeteg kapcsolatot tett lehetővé, és természetes, hogy ebbe én a magyar kollégákat, tanítványaimat is bevontam. Ebben a téma-

körben Magyarország fontos geográfus találkozhely lett.

Ma mennyire vagyunk a geográfia tudományos fősodrában, – ahogyan ma mondják – trendjében?

Én inkább a regionalitással foglalkozom, a térségi társadalmi különbségek geográfiai vizsgálatán kívül ezek szociológiai, jogi, társadalomtudományi magyarázatával, ezért a geográfia egészéről nincs áttekintésem, de rögvest idézhetek két kollégát, akik jelentős nemzetközi szerepet játszanak: Kovács Zoltán szegedi professzor a városföldrajzban, ő azt vizsgálja egy nemzetközi kutatás keretében, hogy az európai történelmi városközpontok társadalmi alakult át. Gondol-

junk Pest történelmi városközpontjára: fizikai leromlás, társadalmi leromlás, a felújítás nagy problémái.

Vagy például a matematikai földrajz területén nemzetközi híró a budapesti ELTE-n Nemes Nagy József professzor. A matematikai modellezés azért fontos, mert ha ilyen törvényszerűségeket tudunk megfogalmazni, a folyamatok előre jelezhetőek, befolyásolhatóak. A névsor még folytatható.

A díj átvételekor részt vett az Unió kongresszusán is, ahol a két fő téma a klíma- és az energiahelyzet volt, mindkettő számtalan gazdasági konfliktust hordoz. De az egész tudományra jellemző, hogy mindent megszűr a gazdaság, mint egy filter, mi is ezen a

szemüvegen keresztül látunk, és látnak tudósaink is... a tudomány kérdésfeltevéseit is áthatja a gazdaság szempontrendszer...

Brutálisan fogalmazva ez úgy hangzik, hogy mi a tudomány haszna...?

Én kb. huszonöt éve továbbfejlesztettem a városok szakaszos fejlődési modelljét, erről tartottam az akadémiai székfoglalómat is, ez ma égetően aktuális téma. Ilyen módon a tudomány hasznos alkalmazása akkor lehetséges, ha előtte a tudást létrehoztuk, a tudás létrehozása pedig sokáig tart. Ha megfogalmazok egy új jelenséget, lehet, hogy kudarcot vallok, de ha megtalálom azt, ami tizenöt-húsz év múlva lesz fontos, akkor szolgálhatom a társadalom fejlődését. A tudomány haszna pedig nemcsak profit vagy találmány, hanem a társadalom jó közérzete vagy feszültségei oldása, az élet jó minősége, a megóvott természeti környezet.

Ha már itt tartunk, mi az Ön véleménye, a globalizáció jelensége mit hozott a geográfia számára, mind módszertanilag, mind tartalmára nézve?

Globális kapcsolatok a földrajzi felfedezések óta vannak, de ez a fogalom ma a tőkés piacgazdaság egész világra való kiterjedését jelenti. A geográfia pedig mindig a földgolyóból indult ki, mindig nagyobb léptékben gondolkodott. A kérdésre térve: bizonyos jelenségek, például a népesség vándorlása, a tőkeáramlás, a gazdasági hálózatok csomópontjaikban a globális nagyvárosok világméretűvé váltak, ezért a világméretű összehasonlító vizsgálatok fontosabbá váltak, mint valaha.

Egy életműdíj ürügyén beszélgetünk, ilyenkor a sikeré a főszerep, de emlékszik-e pályája kudarcaira?

Kudarcaim listáját szíveskedjék ellenségeimtől megkérdezni, cím és telefonszám a kiadóban... De komolyra fordítva a szót, kétfajta kudarc jegyezhető fel: ha fontosnak vélt kutatási programról kellett lemondanom a feltételek hiánya miatt – ezzel nem vagyok egyedül, azt hiszem. A másik, hogy ha volt egy hipotézisem, egy új jelenség bekövetkezéséről, és ez a feltételezés nem vált be. De ezek nem szomorítanak el, mert a kudarcok forrása – tudásom hiányosságain kívül – abból állt, hogy merész hipotéziseket fogalmaztam meg. Aki úgy véli, hogy nincs kudarc, az nem is igazán sikeres (túlottan törekszik a biztonságra), ez a kettő a kutatói magatartás színe és fonákja.

Abból indultunk ki, hogy kapcsolatokat épített külföldi kutatókkal, de a kapcsolatokat itthon is meg kellett teremteni, hiszen a 70-es évektől kezdve az interdiszciplinaritás követelménnyé vált minden tudományterület számára...

A tudományunk, a geográfia eleve ilyen összetett, hiszen egy része a természeti környezet, másik része a benne élő és működő társadalom vizsgálója. A társadalom és természeti környezet állandó kölcsönhatásának vizsgálatához a geológiai és az éghajlati ismeretek ugyanúgy hozzátartoznak, mint a geográfiai vagy szociológiai tudás. A földrajz elég érzékenyen reagál a környezeti problémákra, mindig is azt vizsgálta, hogy az ember mit művel környezetével, és ez a természetes tudományos hajlam még erősödött is az idők során. A hazánkban egyre sikeresebben művelt regionális tudomány is interdiszciplináris tudáskészletet használ a társadalmi területi egyenlőtlenségek létrehozó mechanizmusának feltárására.

Mégis, a 21. századra nem jutottunk közelebb a megoldáshoz, nőnek a társadalmi feszültségek, és a környezetünkkel sem bánunk kiméletebben...

Általános az a fölfogás, hogy a globalizáció folyamatában a társadalmi egyenlőtlenségek növekednek, de ez csak a legszélsőbb értékekre igaz. A leggazdagabb és a legszegényebb országok között növekszik a távolság. Ugyanakkor a fölemelkedő gazdaságok – közülük csak Kína, India és Indonézia lakossága csaknem hárommilliárd ember! Sokkal közelebb kerültek a fejlett országokhoz, mint korábban. A világ szegénység-térképe másképpen néz ki, mint korábban. Ugyanakkor mindenütt növekedtek bizonyos fokig a különbségek a társadalmakon belül. Ebben is van kiegyenlítődé, de a szélső értékek mindenütt jelen vannak, egy gazdag országon belül is vannak hajléktalanok, marginális helyzetű emberekkel, munkanélküliekkel teli városzéli lakótelepek. Növekszenek a különbségek, és növekszenek a feszültségek ember és természet között is, bizonyos racionális fékek meggyöngyültek, és a rövid távú haszonmaximalizálás lett az általános gyakorlat, jóllehet a tudomány szintjén sok a figyelmeztetés arról, hogy a jövőnket ne éljük fel.

Említette Kínát, a Tér és társadalom című folyóiratban megjelent a kínai városokról írt tanulmánya, már készül az orosz városokról szóló újabb munka... Miért éppen ezek a városok érdeklik?

Úgy vélem, hogy a területi egyenlőtlenségekben most a városok jelentenek nagyobb feszültségócot, míg korábban ezek a falu-város viszonyban jelentek meg. A fejlett országokban a falu-város különbségek nagyjából a 60-as–80-as években kiegyenlítődték, ez

hazánkban nem történt meg. A fejlődő országokban, az emelkedő gazdaságokban, a nem fejlett világban hatalmas méretű városnövekedés indult meg, és megerősödött a városon belüli és a városok közötti egyenlőtlenség. A területi egyenlőtlenségeket én most erősebbnek éreztem a városokon belül, miközben a városi népesség aránya az elmúlt huszonöt évben – amióta ezt vizsgálom –, már eléri az emberiség 52 %-át, tehát több mint a felét. Negyedszázaddal ezelőtt ez még a 40 %-át sem érte el.

Mi az, amit a kínai meg az orosz városokban most a legérdekesebbnek talál?

Szeretnék egy nagy szintézist írni a városi világról, napjaink urbanizációjáról, azért fordultam a kínai meg az orosz városok felé, mert az alapvető urbanisztikai kézikönyvek ezekkel nem tudnak mit kezdeni. Nagyon részletes képünk van az amerikai városokról, a fejlett Nyugat-Európáról, elég jó képünk van a volt gyarmatok, elmaradt térségek városairól, mert Indiát, Latin-Amerikát az európai tudósok már réges-régen kutatják. De majdnem sötét folt, hogy mi van Kínában, vagy mi van Oroszországban. A kézikönyvekben talán annyi van a poszt-szocialista országokról – nem tudom, még hány évig hívnak minket *poszt*nak –, hogy ott sok a lakótelep, meg hogy gyöngye a polgárság. Ezek közhelyek. Óriási különbségek vannak itt is, és a kínai városokban az ragadott meg, hogy mindazok a pompázatos képek, amiket a televízióban látunk: a felhőkarcolók, Sanghaj új városrészei, Peking sugárútjai – ez a felszín. Ez csak a látszat. Kína népességének, a kb. 1,4 milliárd embernek 30, maximum 40 %-a lakik a városokban, és még a városokon belül is vannak falusi jellegű területek, amelyeket akármikor leradírozhatnak. Ha

például egy olimpiai stadiont kell oda építeni... Ugyanakkor a kínai városban nincs igazán polgárság, több ezer éve a központi államnak van alárendelve. A kínai város modernizálása a tengerparton történt, azokon a részeken, ahol a XIX. század végén a nyugati hatalmaknak koncessziós behatolási területeik voltak, de a befolyásuk nem terjedhetett tovább. Miközben a hagyományos kínai város befelé fordult, a szárazföldet szervezte. Mi a helyzet az orosz várossal? A városhálózat roppant mértékben alakul át. Kétszáz év óta az orosz, majd a szovjet birodalom mindenáron igyekezett az Uráltól keletre telepíteni a népességét, hogy feltárják Szibéria hatalmas természeti kincseit. Jól ismert, hogy ezek nem mindig természetes vándorlások voltak, hanem gyakran száműzetés vagy kényszermunka. Szibériából most, leszámítva a kőolajban vagy földgázban gazdag területeket, áramlik vissza a népesség Európába, mert az európai orosz város sokkal inkább fejlődést mutat, mint valamikor ezek a nyersanyagra, hadiiparra alapozott városok.

Moszkva egyedülálló jelenség az egész orosz városrendszerben, föltehető, hogy elővárosaival együtt mára Európa legnagyobb városa, tízmilliós népességgel. De Oroszországnak ma már megint egyetlen ablaka van Európára: Szentpétervár. Az orosz városrend-

szerből leváltak a korábbi szovjet szövetségi köztársaságok jelentős városai. A Szovjetunió szétesése egyúttal az orosz gyarmatbirodalom végét is jelentette; a jelen városrendszer csonka, amputálták a peremeit, ez is egészen sajátos urbanizációs folyamatokat produkál.

Az utazással kezdtük a beszélgetést, végül az érdekelne, hogy mi volt a legemlékezetesebb úti élménye?

Egy geográfus számára olyan vidékek is nagyon érdekesek, amelyek nem turistacélpontok, nekem hatalmas élményt jelentettek a mongol szyeppéken, meg a Góbi-sivatagban eltöltött napok, vagy az átkelés az Andokon Argentína és Chile között... A világ sokszínűsége önmagában érdekes, és a sokféle, nagyon különböző ember, akikkel mégis mindenütt szót értettem – csak őszintén kell közeledni, és viszonyozzák. De a legnagyobb élmény, ha hazajön az ember. Én nagyon pesti ember vagyok, bár hét évet töltöttem külföldi egyetemeken, a csodálatos klímájú Dél-Kaliforniában vagy Franciaországban, de a kedvencem Budapest.

Kulcsszavak: *Laureat d'Honneur, Nemzetközi Földrajzi Unió, regionalitás, geográfia, globalizáció, egyenlőtlenségek, urbanisztika, Oroszország, Kína, tér és társadalom*

Tudós fórum

KITÜNTETÉSEK A MAGYAR TUDOMÁNY ÜNNEPE ALKALMÁBÓL

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége kiemelkedő tudományos életműve elismeréseként **Eötvös József-koszorúval** tüntette ki

Bencze Gyulát, a fizikai tudományok doktorát,
az MTA Központi Fizikai Kutatóintézet
Részecske és Magfizikai Kutatóintézetének professor emeritusát,

Benedeczky Istvánt, a biológiai tudomány doktorát,
a Szegedi József Attila Tudományegyetem nyugalmazott egyetemi tanárát,

Bényei Andrást, a műszaki tudomány doktorát,
a Budapesti Műszaki Egyetem professor emeritusát,

Bíró Ferencet, az irodalomtudomány doktorát,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetének
professor emeritusát,

Csáki Endrét, a matematikai tudományok doktorát,
az MTA Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézetének tudományos tanácsadóját,
nyugalmazott kutatóját,

Szilágyi Györgyöt, a közgazdaságtudományok doktorát,
a Közgazdaságtudományi Egyetem nyugalmazott egyetemi tanárát.

*

Az Oláh György-díj kuratóriuma – Oláh György, Nobel-díjas tudós adományozásának segítségével – **Oláh György-díjat** adományozott

Szöllősi György PhD-nek.